

Архімандрит Митрофан (Божко) –
кандидат богослов'я (PhD), учений секретар КДАіС (Київ)

ДО ІСТОРІЇ МИРОВАРІННЯ В КИЇВСЬКІЙ МИТРОПОЛІЇ

Мироваріння – це процес виготовлення святого мира, яке використовується у таїнстві Миропомазання. Це таїнство бере свій початок в день П'ятидесятниці, коли Святий Дух зійшов на апостолів, виливши на них Свої благодатні дари. В цій благодаті, яка зміцнює у боротьбі з гріхом та стверджує у вірі, мають потребу всі християни. В апостольські часи зведення дарів Святого Духа відбувалося через покладення рук апостолів на новоохрещених. У книзі Діянь говориться, що апостоли спеціально послали з Єрусалима до Самарії Петра та Іоанна, щоби вони, прийшовши, помолитись за тих, хто увірував у Христа, і ті після хрещення прийняли Святого Духа (див. Діян. 8:14–17).

Проте з часом зростання християнської громади апостоли та їхні наступники – єпископи вже були не в змозі покласти безпосередньо руки на кожного нового члена Церкви, тому це рукопокладення було замінено помазанням благовонним миром. Саме священнодійство помазання ще в Старому Завіті було пов'язано з дарами Святого Духа. Це, зокрема, видно з пророцтва Ісаїї, яке сповнилося на Христі: «Дух Господній на Мені; бо Він помазав Мене...» (див. Іс. 61:1–2; Лк. 4:18–19). Апостол Павло також пише: «А утверджуючий нас з вами у Христі і Котрий помазав нас є Бог, Він і поклав печать на нас і дав за поруку Духа в серця наші» (2 Кор. 1:21–22). То ж уже у перші століття християнства почало використовуватися помазання миром, про що свідчить священномученик Кипріан Карфагенський, Тертуліан, Ориген та ін.¹

Як бачимо, таїнство Миропомазання нап'яму пов'язане з апостольським служінням, яке успадкували єпископи через покладення рук. Саме тому церковні канони стверджують, що право освячувати миро належить виключно єпископу (6-те правило Карфагенського собору, 419 р.).

Поступово на християнському Сході прерогатива освячувати миро перейшла до глав Помісних Церков. Можливо, це сталося через ускладнення рецепту його виготовлення, а також скрутне становище єпархіальних архієреїв через напади персів, арабів і хрестоносців. В епоху османського панування, коли Константинопольський патріарх став главою усіх православних в Туреччині, східні патріархи також перестали самостійно варити миро. В XIX ст., коли на Балканах почали виникати нові незалежні держави, мироваріння стали тісно пов'язувати з питаннями про вище церковне управління та автокефалію. При

¹ Желтов М., свящ. Мир. *Православная энциклопедия*. Т. 45. Москва, 2017. С. 356; Георгиевский Г. Праздничные службы и церковные торжества в старой Москве. Москва, 1899. С. 55.

цьому, Константинопольський патріарх дотепер наполягає на своєму виключному праві варити миро і пов'язує його роздачу іншим Помісним Церквам як прояв церковного спілкування (традиційно проявом церковної єдності слугує евхаристійне спілкування). Натомість, християнський Захід і до сьогодні зберігає за кожним єпископом право освячувати миро в своїй єпархії².

Що стосується Русі, то з прийняттям християнства вона отримувала миро з Константинополя, звідки приїжджали Київські митрополити. Ця практика збереглася й у післямонгольську епоху, коли митрополитів почали обирати на Русі та відправляти для посвячення у Константинополь. Святе миро звідти було у вжитку принаймні до середини XV ст. На користь цього свідчить послання митрополита Фотія (1408–1431) до священників у Пскові, які у таїнстві Миропомазання використовували латинське миро, очевидно, через нестачу свого. Святитель забороняє цю практику й, зокрема, пише: «Да потом мажите миром великим, еже идет изо Цариграда, еже искони отгуду приясте по роду православных веры»³.

Проте важко уявити, щоби привезеного мира вистачало на довгий час на величезній території Руської Церкви. Є підстави вважати, що миро з Константинополя розбавляли на місцях: з молитовним чинопослідуванням його доливали в окремо приготовлену суміш благовонних речовин. Про це свідчить давньоруська практика розливати раніше освячене миро у щойно приготовлене й, натомість, доливати в старий посуд новоосвячене. Такі священнодійства не були відомі в грецькій богослужбовій літературі до XIX ст.⁴ Відлунням цієї практики є й назва відповідного розділу в рукописних требниках XVII ст., які побутували в Київській митрополії: «Возследование над растворением и освящением святого великого мира»⁵.

Після того, як у 1439 р. Константинопольський патріарх підписав Ферраро-Флорентійську унію, в північно-східній частині Київської митрополії з центром в Москві у 1448 р. митрополитом Київським обрали святителя Іону (1448–1461) без погодження з Константинополем. З цього часу починається автокефалія Православної Церкви в Московській державі та самостійне мироваріння (рукописи з цим чином належать до XVI ст.)⁶. Яка була ситуація в Київській митрополії на території Великого князівства Литовського, не можна стверджувати однозначно. Очевидно, що падіння Константинополя у 1453 р. досить сильно ускладнювало церковні контакти. Тому, починаючи з митрополита Симеона (1481–1488), місцевий Собор єпископів самостійно обирає Київських митрополитів й тільки отримує благословенну грамоту від

² Желтов М., свящ. Миро. С. 356–357.

³ Цит. за: Георгиевский Г. Праздничные службы... С. 61–62.

⁴ Желтов М., свящ. Миро. С. 357.

⁵ Прилуцкий В., свящ. Частное богослужение в Русской Церкви в XVI и первой половине XVII в. Киев, 1912. С. 132.

⁶ Див.: Георгиевский Г. Праздничные службы... С. 62–63; Прилуцкий В., свящ. Частное богослужение... С. 124, прим. 4.

Константинопольського патріарха⁷. Можливо, саме з цього часу в Київській митрополії починається самостійне варіння й освячення мира, хоча вона й перебувала у складі Константинопольського Патріархату, хоча прямих підтверджень цьому немає.

Характерно, що з початком приготування й освячення мира на Русі, ці священнодіяства звершував кожний єпископ у своїй єпархії самостійно, згідно з 6-м правилом Карфагенського собору. В Московській державі це право зберігалось за ними до другої половини XVII ст. Лише на Московському соборі 1675 р. була прийнята постанова, щоби ніхто з єпархіальних архієреїв вже не брався за виготовлення мира. Відповідно, тепер вони повинні отримувати святе миро, виготовлене й освячене патріархом в Москві. Ця постанова відобразилася й на новій редакції книги «Чиновник Архиєрейского священнослужения», який був прийнятий собором. Він, зокрема, вже не мав чинопослідування приготування й освячення мира⁸.

Основна причина цього рішення – ускладнення рецептури святого мира та неможливість єпископам зібрати усі необхідні інгредієнти. В XVI–XVII ст. у московських богослужбових книгах вказувалося, що для приготування мира крім дерев'яної олії та вина потрібні ще 15 благовонних речовин. При цьому вимагалася наявність усіх перерахованих зіль, без яких не дозволялося варити миро⁹. Загалом, тенденція до збільшення кількості речовин у мирі відбувалася «для лутчаго благовоннаго духу». Так у 1667 р. було вжито 53 речовини, в 1681 р. – 64, 1691 р. – 46, 1703 і 1705 рр. – 72, 1710 р. – 68 і в 1721 р. – 59 пахучих речовин¹⁰.

Проте рішення Московського собору 1675 р. не стосувалося Київської митрополії, яка знаходилася в складі Константинопольського Патріархату. Те, що тут право освячувати миро належало кожному єпископу, видно з творінь святителя Петра Могилы. В його Катехізисі 1645 р. говориться, що миро «сами Епископове святят»¹¹. Те ж саме повторюється у Требнику 1646 р.¹² Вже пізніше, у 1650 р., велінням Холмського єпископа Діонісія (Балабана), майбутнього Київського митрополита (1657–1661), було скопійовано архиєрейський чиновник, який поруч з іншими службами містив чин мироваріння. Ця книга зберігалася в бібліотеці Софійського собору¹³.

В богослужбовій літературі Київської митрополії найраніша згадка про мироваріння знаходиться в Стратинському Требнику 1606 р. Послідування,

⁷ Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви. Кн. 5. Москва, 1996. С. 53–54.

⁸ Соборное деяние [Московского собора 1675 г.]. *История российской иерархии, собранная Новгородской семинарии префектом, философии учителем, соборным иеромонахом Амвросием*. В 6-ти ч. Ч. 1. Москва, 1807. С. 344–345.

⁹ Прилуцкий В., свящ. Частное богослужение... С. 124–126.

¹⁰ Георгиевский Г. Праздничные службы... С. 63–64

¹¹ Катехизис Петра Могилы / Упор. проф. А. Жуковського, перекл. В. Шевчука. Київ, 1996. С. 162.

¹² Требник Митрополита Петра Могилы. Репр. вид. Київ, 2004. Т.1. С.с7і, з7і (16, 17).

¹³ Чин мироварения. Киевские епархиальные ведомости. 1900. № 9 (ч. неоф.). С. 357.

викладене у ньому, зустрічається в інших рукописних архієрейських службениках і требниках XVII ст. Тут викладено «Возследование над растворением и освящением святого великого мира», яке мало звершуватися у Великий четвер. Рецепт приготування дуже нескладний, порівняно з московським. Серед інгредієнтів – чиста олія, бальзам, «благовонна олія» (можливо, трояндова), розтертий ладан, трохи мира (смирни) та близько ложки вина. Усі ці речовини змішувалися в одній посудині у сам день освячення перед Літургією¹⁴.

Можна припустити, що після приєднання Київської митрополії до Московського патріархату в 1686 р., мироваріння належало до числа тих традиційних прав і привілеїв, збереження яких гарантувалося царським урядом. Як було насправді, сказати важко, але є підстави вважати, що це право залишалося в силі. Про це можна судити з листа митрополита Гедеона (Святополк-Четвертинського, 1685–1690) до Москви від 7 лютого 1690 р. У ньому він скаржився на Львівського єпископа Йосипа (Шумлянського), що той вторгся до його юрисдикції і роздавав тут своє миро й антимінси¹⁵.

Характерно, що навіть у Синодальну епоху, коли Київська митрополія з автономного церковного округу була перетворена на одну з рядових єпархій в Російській імперії, Київські митрополити продовжували готувати й освячувати миро. Про це, зокрема, свідчать укази Святішого Правлячого Синоду від 29 грудня 1731 р. та 23 червня 1788 р. У них вказувалося, що освячення належало здійснювати за потребою – через два, три або чотири роки¹⁶. Ця традиція продовжувалася і в XIX ст. Крім того, указом Синоду від 10 лютого 1810 р. визначалися 7 єпархій, які повинні були отримувати миро від Київського митрополита: Новоросійська (з центром в Новомиргороді), Чернігівська, Мінська, Подільська, Переяславська, Волинська та Слобідсько-Українська¹⁷. За повідомленням «Київських єпархіальних відомостей» за 1862 р., миро на той час видавалося не лише південно-західним єпархіям імперії, але й сусіднім князівствам Молдавії та Валахії¹⁸. Це значно підвищувало статус Києва.

Щодо місця приготування й освячення мира, то з давніх часів до 1840 р. мироваріння звершувалося в Софійському соборі, а з 1843 р. – у трапезній церкві Києво-Печерської лаври. На заготівлю мира в Києві з казни щорічно виділялося 306 руб., але саме мироваріння відбувалося раз на три роки¹⁹. Останній раз освячення мира було звершено в 1913 р. в Успенському соборі

¹⁴ Прилауцкий В., свящ. Частное богослужение... С. 131–133.

¹⁵ Тимошенко Л., Флоря Б. и др. Киевская епархия. *Православная энциклопедия*. Т. 33. Москва, 2013. С. 173.

¹⁶ Никольский К. Пособие к изучению устава богослужения Православной Церкви. Санкт-Петербург, 1907. С. 607, прим. 1.

¹⁷ Тимошенко Л., Флоря Б. и др. Киевская епархия. С. 190.

¹⁸ Освящение мира, совершенное в Киево-Печерской лавре 5-го сего апреля. *Киевские епархиальные ведомости*. 1862. № 8. Отдел второй. С. 287.

¹⁹ Чин мироварения. С. 358.

лаври митрополитом Флавіаном (Городецьким)²⁰. Наступний раз воно мало відбутися у 1916 р., але на заваді стала Перша світова війна й ті економічні труднощі, які вона принесла.

29 січня 1916 р. митрополит Володимир (Богоявленський) направив лист до митрополита Московського Макарія (Невського) з повідомленням про те, що цього року мироваріння в Києві звершуватись не буде. Тут же він просив дозволу направляти усіх архієреїв до Москви, коли миро закінчиться в Києві. 5 лютого це питання розглядалося на засіданні Московської Контори Святішого Синоду, де було вирішено, що цього року буде заготовлено 48 відер мира, чого має бути достатньо на рік для всіх церков імперії до наступного мироваріння у 1917 р. З огляду на це, було надано дозвіл правлячим єпископам південно-західних єпархій звертатися в разі потреби до Москви²¹.

Таким чином, практика мироваріння в Києві зупинилася під час Першої світової війни, на яку незабаром наклалися події революції. Варто зауважити, що це не було якесь принципове рішення скасувати стародавнє право Київського митрополита, а просто практичний вихід у конкретних історичних обставинах. Показово, що коли в 1918 р. єпархії на території України утворили автономну Українську Церкву, в офіційних документах, які регламентували її вище управління і визначали права Московського патріарха по відношенню до неї, немає згадки про отримання від нього святого мира²². Тоді, як відомо, через захоплення влади більшовиками, Православній Церкві в Україні не вдалося закріпити свій новий статус, так само як зберегти свої старовинні привілеї і традиції, оскільки вона сама виявилася на межі існування.

У 1990 р., коли була проголошена Українська Православна Церква, самостійна і незалежна в своєму управлінні, у Визначенні Архієрейського Собору Руської Православної Церкви жодним словом не оговорювалося питання про святе миро²³. Крім того, в листі до міністра юстиції України від 29 грудня 1993 р. патріарх Олексій II наголошував, що зв'язок УПЦ з РПЦ виражається в благословенні, яке Московський патріарх надає Київському митрополиту, обраному українським єпископатом, та в поминанні митрополитом імені патріарха за богослужінням²⁴.

²⁰ Торжественные богослужения на Страстной неделе и во св. Пасху. *Киевские епархиальные ведомости*. 1913. № 16 (ч. неоф.). С. 485.

²¹ Центральний державний історичний архів України. Ф. 128. Оп. 1. Спр. 3288. Арк. 39–39 зв. Дякую насельнику Києво-Печерської лаври архідиякону Андрію (Ломазі) за люб'язно надані матеріали справи.

²² Див.: Положення про тимчасове Вище церковне управління на Україні. *Українська Православна Церква: віхи історії*. Київ, 2021. С. 188–191; Визначення Помісного Собору 1917–1918 рр. про проект Положення про тимчасове Вище управління Православної Церкви в Україні. Там само. С. 192–193.

²³ Определение об Украинской Православной Церкви. Віктор (Коцаба), єп. *Історія Православ'я в Україні в новітній час: навчальний посібник*. Київ, 2021. С. 215–216.

²⁴ Министру юстиции Украины г-ну Онопенко В. В. Віктор (Коцаба), єп. *Історія Православ'я в Україні в новітній час: навчальний посібник*. Київ, 2021. С. 219.

Таким чином, увесь радянський та пострадянський період своєї історії Українська Православна Церква отримувала святе миро з Москви в силу тих реалій, які склалися у цей час. Проте офіційно те, що вона має отримувати миро від Московського патріарха, було зафіксовано лише у 2017 р. у новій редакції статуту Руської Православної Церкви²⁵.

Після вторгнення Російської Федерації на територію України, 27 травня 2022 р. Собор Української Православної Церкви, в силу закріплення її статусу як повністю самостійної і незалежної, мав міркування про відновлення миротворіння в Києві²⁶. Відповідне рішення було прийняте на засіданні Священного Синоду 23 листопада 2022 р.²⁷

Виходячи з викладеного вище, можемо зробити висновок, що для відновлення миротворіння Київський митрополит має як біблійно-богословські, так і канонічні підстави, а також давню історичну традицію. При цьому відмітимо, що миротворіння в Києві не залежало від правового статусу митрополічної кафедри. Воно звершувалося тоді, коли місто було і столицею автономного церковного округу, і центром рядової епархії. Історично миротворіння жодним чином не було пов'язане зі статусом автокефалії, якого Київ ніколи не мав. І головним джерелом його нинішнього відновлення є реалізація апостольської харизми єпископа, а тим паче – першоієрарха, який є служителем Христовим і домобудівничим таїн Божих (див. 1 Кор. 4:1). Він, в силу апостольського наступництва, володіє усіма благодатними засобами для звершення таїнств Церкви, що ведуть людину до спасіння.

²⁵ Глава X. Украинская Православная Церковь. Устав Русской Православной Церкви. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5082273.html>.

²⁶ Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnja-2022-roku/>.

²⁷ Підсумки Священного Синоду Української Православної Церкви від 23 листопада 2022 року (відео). URL: <https://news.church.ua/2022/11/23/pidsumki-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-23-listopada-2022-roku-video/>.